

Grønlandske sagn om nordboerne

Af Inge Kleivan

Håbet om at finde nordboer i live var et af de vigtigste motiver bag koloniseringen af Grønland, men man fandt som bekendt kun ruinerne af deres gårde og andre efterladenskaber. For at finde ud af, hvad der var blevet af dem, spurgte repræsentanter for den nye skandinaviske befolkningsgruppe, nordmænd, danskere og islændinge, gennem årene ivrigt grønlænderne ud om, hvad de kunne fortælle om nordboernes skæbne. En del af det, de fik at høre, bygger utvivlsomt på historiske realiteter, mens andet er udslag af en skabende fantasi. Desværre er der kun begrænsede muligheder for at afgøre, hvad der er hvad.

Det samme gælder mundtlige traditioner om fortiden i andre lande. Hvad angår den danske sagnhistorie, som vi kender fra Saxos Danmarkshistorie, så har historikerne i tidens løb opgivet at betragte sagnene som historiske kilder, bl. a. fordi det har vist sig, at man kan spore oprindelsen til en del af sagnene uden for Danmark.¹ Også den historisk-skrivning, vi finder i de islandske håndskrifter, er til en vis grad rekonstruktioner. Det er bl. a. påvist, at man har

omtolket eksisterende stednavne og på dette grundlag fortalt om personer og begivenheder i fortiden. Som en reaktion mod ældre tiders opfattelse af sagnene som historisk pålidelige kilder, har man senere særligt fremhævet deres fiktive indslag.²

Det første grønlandske nordbosagn er optegnet af Hans Egedes ældste søn, Paul Egede. Det indledes med myten om de hvide menneskers oprindelse og derefter fortælles der om, hvordan en nordbo engang gjorde nar af en grønlænder, der kastede med fuglespyd. Til sidst opfordrede nordboen grønlænderen til at kaste efter sig. Det gjorde han, og nordboen blev dræbt. Og historien slutter: »Af dette Mord blev stetze Krig imellem Kablunæt og Innuït (saa kalde de sig self), omsider fik de sidste Overhaand og ødelagde de andre allesammen«.³

Også Hans Egedes yngste søn, Niels Egede, nedskrev en grønlandsk beretning om, hvad der var blevet af nordboerne. Oplysningerne skyldes en angakkoq, som var født i den sydligste del af Grønland. Han fortalte, at nord-

Nordboen, der samler muslinger ved strandkanten, opfordrer kajakmanden til at prøve at ramme ham med sit fuglespyd. Grønlænderen vil først ikke, men da høvdingen Uunngortoq opfordrer ham til det, kaster han og dræber ham.

De træsnit, der illustrerer denne artikel, er alle udført af Aron fra Kangeq, som lavede ialt 12 træsnit til de tre nordbo-sagn, som er trykt i »kaladlit okalluktuailliat« I-II, 1859–60.

boerne flere år i træk skulle være blevet overfaldet af sørøvere. Grønlænderne flygtede, men en gang tog de nogle af nordboernes børn og kvinder med sig ind i fjorden. Da de kom tilbage om efteråret, var alt ødelagt og brændt. Grønlænderne tog så kvinderne og børnene med sig igen og flygtede langt ind i fjorden, og der blev de fem nordbo-kvinder gift med grønlandere.⁴

Flere nordboforskere har været tilbøjelige til at tro, at denne historie er sand, bl. a. med den begrundelse, at den hverken indeholder indslag af overtro eller heltedyrkelse. Hertil kan man indvende, at fortællinger med historisk udgangspunkt ofte er fulde af overnatur-

lige indslag, mens fiktionsfortællinger ikke altid indeholder overnaturlige elementer. Hvad den manglende heltedyrkelse angår, så er det rigtigt, at ingen af grønlanderne udfører de store kampbedrifter, men moralsk set optræder de som helte, fordi de tager sig af nordbo-kvinderne og deres børn. Det er derfor påfaldende, at denne historie ikke er fortalt oftere til de europæere, der spurgte om hvilken skæbne, der var overgået de første europæere, der havde været bosat i landet.

Det er ikke utænkeligt, at Niels Egede selv ved sine spørgsmål har bragt denne teori på bane, som hans far var gået ind for som en delvis forklaring på nord-

boernes forsvinden, nemlig at resterne af nordboefolkningen havde blandet sig med grønlænderne. Vi ved ikke, hvordan samtalen mellem Niels Egede og angakkoq'en forløb. Men dermed er naturligvis ikke sagt, at der ikke den gang kan have været en tradition om, at nogle nordbokvinder og børn var blevet optaget i grønlandske familier, og at den byggede på realiteter, men vi kan bare ikke få det bekræftet ad anden vej.

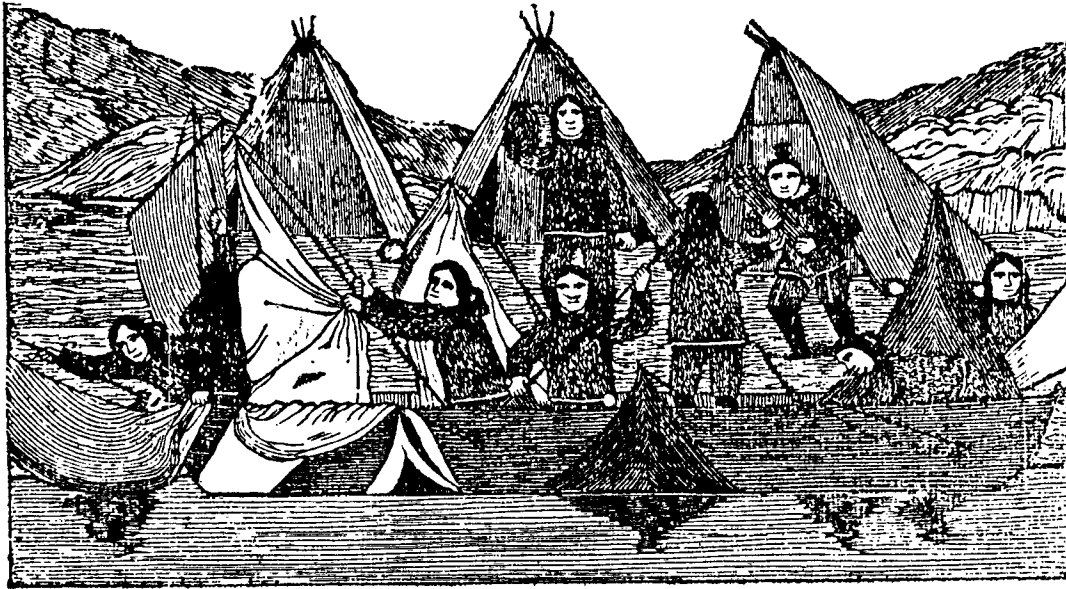
Det første længere nordbosagn er indsamlet af Aaron Arctander, da han i 1777–79 foretog nogle undersøgelser af de gamle nordboområder omkring Qaqortoq/Julianehåb for at se, om de igen kunne udnyttes til kvægavl og agerbrug. Det er historien om, hvordan grønlænderne søgte at dræbe den gamle Igaliko, som var herre over alle nordboerne i fjorden. Actander oplyser, at grønlænderne havde opkaldt fjorden efter ham, men det må nu bero på en misforståelse, for Igaliko er et grønlandsk ord, der betyder det forladte kogested. Navnet refererer muligvis til de forladte nordboer ruiner.

Det lykkedes grønlænderne at besejre nordboerne ved hjælp af en krigslist, hvor de udnyttede den vind, der blæste ind i fjorden. Stærkt bevæbnede og iført hvide pelse lod de sig drive ind til nordboernes huse i konebåde, der var betrukket med hvide skind. Nordboerne troede, at det var isstykker, der kom drivende, og grønlænderne kunne derfor komme i land, uden de opdagede det, og sætte ild til deres huse. Nordboerne forsøgte at flygte, men det lykkedes kun den gamle at undslippe med sin søn på armen.⁵

Få år senere meddelte købmand Johan Christian Mørch fra Qaqortoq/Julianehåb i 1799 et nordbosagn, som skulle forklare oprindelsen til stednavnet Arpatsivik, stedet, hvor man løb til strid: »En Grønlænder, som roede i Kajak, blev af en norsk Dreng spottet, fordi han kastede fejl med sin Piil, til sidst blev Grønlænderen opirret og skiød Drengen med Piilen. De i Kakortok boende Nordmænd ville hævne Mordet, fore over til Kittorsak standede paa Fieldet over for Grønlændernes Telte, hældende sig ud over Fieldet for at see, om alt var roelig, for at stiale sig på de, efter deres Formeening, sovende Grønlændere, men en Pige som just i det samme hentede Vand, saae i Vandet disse mange Hoveder, gjorde Allarm og Nordmændene flygtede hjem, hvor de siden blev giæste af Grønl: – Øen fik af dette mislykkede Tog nyt Navn.«⁶

Her genfindes det motiv, som indgik i Paul Egedes optegnelse, men her siges dog kun, at nordboen drillede grønlænderen, ikke at han direkte opfordrede ham til at ramme sig. Det er imidlertid igen tilfældet i den næste variant i rækken, som er nedskrevet af missionær Jørgen Frederik Jørgensen i Qaqortoq/Julianehåb og her optræder også for første gang navnet på nordboernes høvding, Uunngortoq.

Det fortælles, at han ikke foretog sig noget i forbindelse med det første drab, fordi manden selv havde været ude om det, men da en grønlænder ved en anden lejlighed dræbte en nordbo, ville hans landsmænd have hævn. De blev opdaget af en pige, der hentede vand, og det lykkedes nogle af grønlænderne at

Grønlanderne gør sig klar til at tage afsted og hævne nordboernes overfald. De benytter en specialbygget konebåd, som har et overtræk af hvide og lidt mørkere skind. Der er fremsagt trylleord over den, så den ser ud som et lille isfjeld, der går i stykker, når manden, der har bygget den, siger til.

undslippe, men de allerfleste blev dræbt. Senere lod grønlanderne sig drive ind i fjorden i hvide både og brændte nordboerne ind. Det lykkedes dog Uunngortoq at flygte, men han måtte kaste sin lille søn i en sø for selv at undslippe. Omsider blev han fundet og dræbt af en magisk pil af en grønlander, hvis bror Uunngortoq i sin tid havde dræbt med sin økse.⁷

I 1858 udsendte inspektøren for Sydgrønland H. J. Rink en »Indbydelse« til at indsende forskellige manuskripter, som ville egne sig dels til underholdning dels til oplysning for grønlanderne. Der nævnes bl. a. »Grønlandske Sagn eller Digtninger, som nu vedligeholdes blandt Beboerne af visse Egne ved mundtlig Fortælling eller Sang«. Det førte til, at der blev skrevet flere nordbosagn ned, og en del af dette materiale

blev trykt i det lille bogtrykkeri i Nuuk, som Rink netop havde fået indrettet. I årene 1858–1863 udkom der fire små dobbeltsprogede bind »kaladlit okalluktualliait – Grønlandske Folkesagn«.

Tidligere sagntekster var mere genfortællinger end en direkte gengivelse af fortællernes ord, og informanternes navne var ikke opgivet; nu derimod var mange af sagnene skrevet ned af fortællerne selv, mens andre fortællere havde dikteret deres historier til mere skrivekyndige mænd. De danske oversættelser, som nøje følger de grønlandske tekster, var delvis udført af den grønlandske lærer ved seminariet, Rasmus Berthelsen.

Der blev trykt to lange nordbosagn i det første bind, et fra Qaqortoq/Julianehåb i den gamle Østerbygd og et fra Kangeq i skærgården ud for den gamle

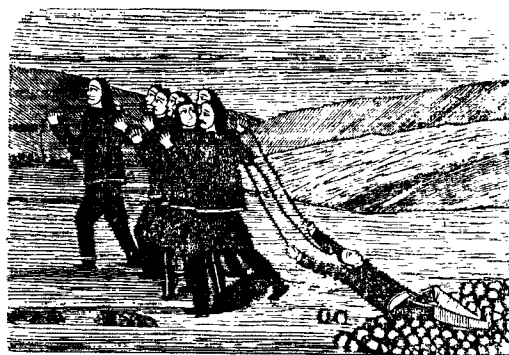
Qasapi forfølger nordboehøvdingen Uunngortoq, som kaster sin lille søn i en sø, efter at han har kysset ham. Da han nu ikke mere har noget at bære på, lykkes det ham foreløbig at undslippe.

Vesterbygd. Det første præsenteres på denne måde: »Fortælling om Oungortok, saaledes som den fra gammel Tid af fortælles af Grønlændere i Omegnen af Julianehaab. En Julianehaaber ved Navn Jonathan, ogsaa kaldet Samek, har fortalt denne mærkværdige Historie, og efter hans mundtlige Beretning er den bleven nedskrevet til Kundskab for hans Landsmænd«. Det andet sagn har titlen »Om de gamle Nordboers Undergang« og er skrevet af Abraham fra Kangeq.

Aron fra Kangeq havde lavet en række træsnit til bogen, som illustrerede begivenhederne i disse sagn, men det var først i andet bind, at hans egen fremstilling af nordboernes skæbne blev trykt under titlen: »Om Grønlændernes første Sammentræf med de gamle Nordboer i fordums Tid«. Overskriften dækker dog kun første del af sagnet, for her berettes ogsaa om bueskydningskonkurrencen ved Pisissarfik og om Navaranaaq, nordboernes grønlandske tjenestepige, som satte splid mellem de to folk. Det førte først til, at nordboerne overfaldt en gruppe grønlandske kvinder og børn, hvorefter grønlænderne tog hævn

ved at udrydde nordboerne. Kun høvdingen Uunngortoq undslap og slog sig ned hos sine landsmænd øst for Qaqortoq/Julianehåb, mens en af de andre nordboer slap bort på et skib. Og endelig slutter historien med at fortælle, at da der ikke var flere nordboer tilbage i Godthåb fjorden, fik Navaranaaq sin straf, fordi hun havde ødelagt venskabet mellem nordboerne og grønlænderne. Mændene bandt remme i hendes hårtop og hendes arme og trak hende henad jorden, til hun døde.

I 1866 udgav Rink i København en større samling »Eskimoiske Eventyr og Sagn«, som kun blev trykt på dansk. Rink redegør i forordet for, at hans hovedprincip ved udgivelsen af sagnene har været »efter bedste Evne at meddele dem nogenledes ordlydende med Origi-

Ifølge nordbosagnene fra Kangeq var det Navaranaaq, som var skyld i, at der opstod fjendtligheder mellem nordboerne og grønlænderne, og hun var således ogsaa i sidste ende ansvarlig for, at nordboerne blev udryddede. Hun havde løgnagtigt fortalt begge parter, at den anden part planlagde at gå til angreb.

Da hendes landsmænd straffede hende ved at trække hende henad jorden, så huden på ryggen blev slidt i stykker, og man kunne se knoglerne, spurgte de hende: »Navaranaaq, er dette morsomt?« Og hun svarede trodsigt: »Ja vist er det morsomt!« Til sidst væltede indvoldene ud, og hun var død.

nalerne«. Nogen bearbejdelse har han dog foretaget, først og fremmest ved at sammenfatte forskellige opskrifter af samme sagn til én historie og ved at udelade gentagelser.

Rink har ved præsentationen af de sagn, som er omtalt her, benyttet seks tekster, som er sammentrukket til to sagn, som optræder under følgende overskrifter: »Ungortok, de gamle Kavdlunakkers Høvding ved Kakortok (Julianehaab)« (nr. 67) og »Kaladlits (Grønlandernes) første Sammentræf med de gamle Kavdlunakker i Grønland« (nr. 68). Tre af de tekster, han har brugt, er trykt i »kaladlit okalluktualliait – Grønlandske folkesagn«, nemlig teksterne af Saamik, Abraham og Aron. De tre andre, som ikke er trykt noget sted, stammer fra Simon fra Qaqortoq/Julianehaab, Peter Motzfeldt fra Qassimiut og Kristian Henrik fra Kangeq. Den sidstnævnte var Arons far. Hans manuskript er dateret 7. februar 1859, mens Arons er dateret den 20. februar 1859. Der er store dele, som er næsten enslydende i de to manuskripter, men man kan ikke med sikkerhed sige noget om, hvordan de er blevet til.

Rink har i »Eskimoiske Eventyr og Sagn« ikke taget historien om Navarannaq med i nordbosagnene, fordi han på dette tidspunkt havde erkendt, at den ikke oprindeligt kunne have været knyttet til nordboerne. Han havde nemlig i mellemtiden ikke bare modtaget en variant fra Uummanaaq distrikt, hvor fjenderne ikke var nordboer, men indlandsboer, men også en variant fra Labrador, hvor fjenderne var indianere. Han lod derfor disse to varianter trykke for sig

som nr. 24. Erik Holtved har siden analyseret 14 forskellige varianter, som er indsamlet forskellige steder i Canada og i Grønland, fra kobbereskimoerne til østgrønlanderne, hvor det bekræftes, at rollen som eskimoernes fjender er tilskrevet forskellige fremmede folk afhængig af de lokale forhold.

Arons tekst adskiller sig fra de øvrige optegnelser af nordbosagn ved, at han har forsøgt at fremstille hele kontakthistorien i Nuuk/Godhåbområdet, fra nordboernes og grønlandernes første møde til den dag, hvor de sidste nordboer i området var dræbt eller drevet på flugt. Indledningen med konebådens nøje angivne rejserute med de mange stednavne er af nogle blevet opfattet som et bevis på, at der virkelig er tale om en historisk beretning. Det er dog næppe tilfældet, for her gives simpelthen en oversigt over, hvor der findes nordboruiner i området, oplysninger som giver en passende baggrundsinformation for de følgende begivenheder, som er henlagt til forskellige lokaliteter.

Det fortælles, at konebåden kom sydfra, og det lyder jo lidt mærkeligt, at grønlandere, som kom sydfra, hvor Østerbygden ligger, først skulle være stødt på nordboer i Vesterbygden, som ligger længere nord på. Forklaringen er sandsynligvis, at denne retningsangivelse, som går igen i mange andre sagn, afspejler forholdene på et senere tidspunkt, nemlig tiden omkring kolonisationens begyndelse, hvor talrige konebåde og kajakker drog nordpå. Kangeq, hvor Aron boede, var således befolket med sydlændinge.

Det er ikke usædvanligt, at forskel-

lige varianter af samme sagn lokaliseres forskellige steder afhængigt af, hvor det fortælles. Sagnet om nordbohøvdingen Uunngortoq og nordboernes undergang skal således være foregået både i Østerbygden og i Vesterbygden afhængigt af, hvor det fortælles. Det er sandsynligt, at det stammer fra det sydligste område og er bragt nordpå af sydlændinge, men om Uunngortoq er en historisk person, og hvor meget af sagnet, der bygger på historiske begivenheder, er ikke til at sige. Under alle omstændigheder kendes flere af motiverne også i andre sagn.

Foruden Uunngortoq omtaler sagnene også ganske kort en anden nordbohøvding, nemlig »Ulaavi«, hvilket man har tolket som det nordiske navn »Olaf«. Ifølge Jørgensens oplysninger fra Qaqortoq/Julianehåb skulle han have været meget rig og ejet meget kvæg. Desuden skulle han have været så stærk, at han kunne bære en hvalros på ryggen eller en fuldvoksen sortside under hver arm.⁸ Og Aron kan fortælle, at da grønlænderne brændte nordboerne inde i Ameralik, kom Ulaavarsuaq, Store Olaf, slæbende på en fjordsæl, og da han så, at huset brændte, løb han så hurtigt, at det store dyr hoppede efter ham på jorden.

Billedet af nordboen, der vender hjem fra fangst, behøver ikke nødvendigvis at betyde, at man har bevaret mindet om at have set en nordbo i denne situation. At sælen blev slæbt så hurtigt afsted, at den knapt nok rørte ved jorden, er en stereotyp, som Aron også har benyttet i et par andre sagn for at udtrykke en fangers usædvanlige styrke og hurtighed.⁹ Nordboerne må i grønlændernes bevidsthed have stået som meget stærke mænd, hvis

man skulle dømme efter de bygningsværker, som de efterlod sig, og malestokken kunne for grønlænderne være en mands evne til at transportere tunge fangst dyr hjem.

Bortset fra den ovenfor citerede bemærkning om, at Ulaavi havde meget kvæg, fortæller nordbosagnene ikke noget om, at nordboerne havde husdyr. Det er mærkeligt, for man skulle tro, at det måtte have været en opsigtsvækkende sag for et fangstfolk, som det nok havde været værd at huske på. Det kan tilmed ikke udelukkes, at ideen om den stærke nordbohøvding med de mange stykker kvæg er af nyere dato, og først er opstået, da der blev mulighed for i fantasien at sammenligne nutidens bønder med fortidens, hvis store ruiner prægede landskabet. I begyndelsen af 1780'erne havde nemlig nordmanden Anders Olsen nedsat sig i Igaliko som Grønlands første bonde i nyere tid sammen med sin grønlandske kone Tupernat. Foruden at holde køer og får, drev familien også fangst og fiskeri.

Da Aron havde skrevet ned, hvad han vidste at fortælle om nordboerne, sluttede han med følgende efterskrift: »Idet jeg skrev denne Fortælling, savnede jeg Kilder til Underretning; Thi vore Forfædre vare uvidende, og opskreve ingen Sagn; Paa Grund af dette mener jeg, at deres Efterkommere havde fortalt om Nordboernes Undergang enten galt, eller ved at lægge til«.

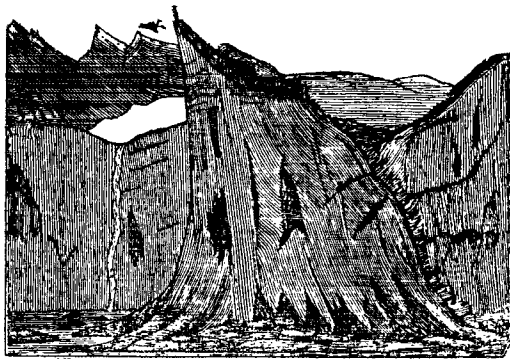
Det er et usædvanligt synspunkt, for det var og er fortsat langt det almindeligste, at folk opfatter nordbosagnene som rigtige historiske beretninger. Måske afspejler disse kildekritiske bemærk-

Grønlanderne har tændt et stort bål ved indgangen til nordboernes hus. Pigerne kommer med mere brænde, mens mændene skyder de nordboer ned, som prøver at undslippe flammerne.

ninger en diskussion, som Aron har haft med Rink, eller med missionær C. H. Rosen, som udgav en oversættelse af Arons tekst allerede i 1859, eller med Samuel Kleinschmidt, som Aron havde givet oplysninger til, da denne udarbejdede et »Kaart over det Indre af Godthaabs Distrikt, især med Hensyn til den ældre skandinaviske Bebyggelse«, som blev trykt i Nuuk i 1860. Eller måske er det Arons arbejde med illustrationerne til Saamiks og Abrahams varianter, der har fået ham til at erkende, at ikke alle fremstillinger af begivenhedernes gang kunne være rigtige. Det skal iøvrigt bemærkes, at Arons forbehold med hensyn til sagnets historiske sandhed er strøget ved genudgivelsen af hans tekst i Atua-gagdliutit 1898, i grønlandske sagnsamlinger¹⁰ og i grønlandske skolebøger¹¹.

Der er tidligere nævnt et eksempel på et grønlandsk stednavn, hvis oprindelse siges at gå tilbage til en episode med nordboerne. Pisissarfik, bueskydningsstedet, i Godthåbsfjorden er et lignende eksempel. Til fjeldet med dette navn knytter der sig et sagn om en grønlander og en nordbo, der skød om kap. Denne historie optræder første gang på tryk i Arons gengivelse af nordbosagnene, men traditionen om, at der ved Pisissarfik skulle være foregået en dramatisk kamp mellem nordboer og grønlandere, kan spores meget længere tilbage i tiden. I de ældre kilder,¹² drejer det sig imidlertid ikke om en konkurrence mellem to, men om et regulært slag. Der gives forskellige oplysninger om, hvor de stridende parter skal have været placeret i terrænet: på hvert sit

Grønlanderen har vundet bueskydningskonkurrencen ved fra toppen af Pisissarfik at ramme et skind, som er spilet ud på øen nedenfor. Nordboen, som tabte, kastes ud fra toppen. Det var den skæbne, han selv havde foreslået skulle overgå taberen.

fjeld, på et næs eller henholdsvis oppe på fjeldet Pisissarfik og på et lille skær i vandet nedenfor.

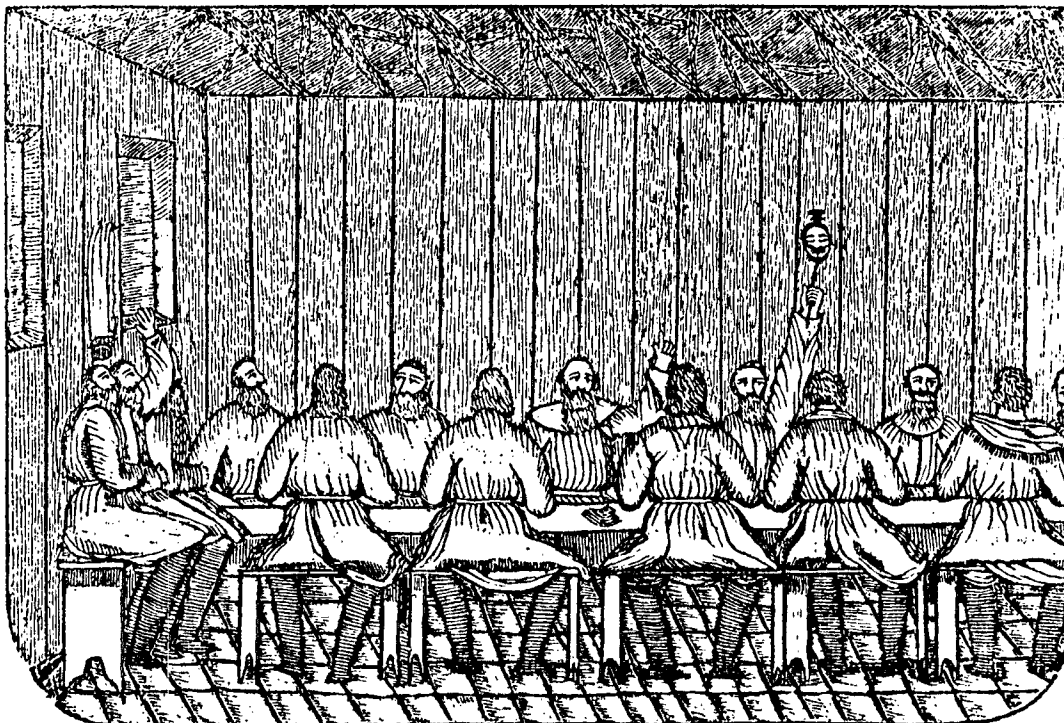
I Arons sagn står de to modstandere sammen på toppen og skyder ned på målet, et skind, som er spændt ud på øen. Har de tidligere optegnere misforstået det hele?. Det er i hvert fald mærkeligt, at ingen af dem nævner noget om en kapskydning. Kan det være en tradition, som først er blevet knyttet hertil i nyere tid? Stednavnet Pisissarfik kendes også andre steder på Vestkysten, og der forklares oprindelsen til navnet på anden måde. Man kan så spørge om, hvorfor der er blevet knyttet nordbo-traditioner netop til dette bestemte fjeld i Godthåbfjorden. Det er naturligvis væsentligt, at fjeldet ligger i en egn med mange nordboruiner, men hertil kommer, at fjeldets størrelse og meget karakteristiske profil utvivlsomt har spillet en vigtig rolle. Særprægede fænomener i naturen får langt lettere knyttet tradi-

tioner til sig end ting, som ikke skiller sig specielt ud.

I det fjerde bind af »kaladlit okalluktuaillait – Grønlandske Folkesagn, som udkom i 1863, blev der trykt endnu et nordbosagn. Det var kateketen i Niaqornat, Abraham Eliassen, som havde nedskrevet en historie, han havde hørt som barn: »Om de gamle Kavdlunakker«. Der fortælles det, at da to piger gik ud for at hente vand, så de noget rødt spejle sig, skyggen af fjendens ansigter. Det styrtede ind i huset og skreg: »De storme løs på os!«. Da nordboerne angreb, flygtede en mand sammen med flere andre ud gennem vinduet, og mens de holdt sig skjult mellem nogle sten, så han, at nordboerne slæbte hans mor hen over isen i et reb, som de havde bundet fast i hendes hårtop. Han sagde derpå til de to piger, at de skulle gå ud på isen, ud mod havet, og de gik grædende afsted. Nordboerne fik øje på dem og løb efter dem, men isen var meget glat, og nordboerne gled og faldt. Da alle nordboerne var kommet ud på isen, for manden ud

Nordboerne troede efterhånden Navaranaaqs påstande om, at grønlanderne havde planer om at angribe dem, og de drog derfor afsted for at udrydde en gruppe grønlandere fra Kussangasorsuaq. Det var kun kvinder og børn, der blev dræbt ved blodbadet, for mændene var på renjagt.

Nordboerne har bugget hovedet af en grønlandsk kvinde og dræbt hendes spæde barn. Nu har de stukket hovedet på en stave og sidder og spiller med det ved at dreje det rundt. Kvindens mand er sammen med nogle andre grønlandere, som også vil hævne drabet på deres kvinder og børn, nået frem til nordboernes hus, hvor de ser denne scene gennem vinduet, umiddelbart før de iværksætter deres hævn.

og gennemborede den ene efter den anden med sin lansse.

Abraham Elisaaen har føjet følgende efterskrift til historien: »Man siger, at det var formedelst denne de gamle Kavdlunakkers Tilintetgjørelse på Grund af Glatiis, at Kavdlunakkerne fik Skøiter, før den Tid kjendte de ikke Skøiter, som ere saa vigtige paa den glatte Iis«.

Hvordan skal man nu opfatte denne slutning? Rink har i den danske udgave fra 1866, hvor historien kaldes »Kalladlits Strid med de gamle Kavdlunakker på den glatte Iis« nr. 69, simpelthen udeladt den og nøjedes med at referere den i

en note bag i bogen. Hermed har han indirekte angivet, at han regner den for en senere tilføjelse. Det kan der vist heller ikke være tvivl om, at den er.

Synet af kolonitidens europæere må have vakt opmærksomhed hos grønlanderne, som ikke selv brugte skøjter; deres interesse for nyisen var knyttet til sælfangsten, hvor det var vigtigere at bevæge sig lydløst end hurtigt. Den, der først forbandt historien om hvilke katastrofale følger, det havde for nordboerne, at de bevægede sig så klodset på isen, med de senere europæeres elegante beherskelse af skøjtesporten, kan have ment det humoristisk. Et sådant humo-

ristisk indslag er ikke usædvanligt i grønlandske sagn, hvor det tjener til at lette lidt på den spænding, der kan opstå, når man hører en meget dramatisk historie. I dette tilfælde får tilhørerne/læserne den blodige historie lidt på afstand ved meddelelsen om sammenhængen mellem nordboernes fald og europæernes opfindelse af skøjter. Nogle har taget det alvorligt, mens andre efter et øjebliks forundring har fundet ud, at det nok kun kunne være en spøg.

Abraham Eliassens sagn om nordboerne på den glatte is benytter velkendte motiver på en ny måde, men mangler et indledende motiv svarende til henholdsvis Navaranaaq og opfordringen til at kaste med fuglespyd, der skal forklare, hvorfor stridighederne begyndte. Ellers følger det samme mønster som varianterne af Uunngortoqsagnet. Det handler også om, hvordan nordboerne først foranstaltede et blodbad på grønlænderne, og hvordan de overlevende derefter ved hjælp af en krigslist tog hævn. I alle tilfælde er det en mand, hvis nære familiemedlem, bror, kone eller mor, ikke bare er blevet myrdet, men hvis lig også er blevet behandlet ærekrænkende, som påtager sig at sørge for, at nordboerne bliver udslettet.

Rinks opfordring til at indsende sagn skaffede ham også en tekst nedskrevet på dansk af assistent Peter Motzfeldt fra Qassimiut. Der var tale om to forskellige, korte traditioner knyttet til to forskellige lokaliteter, som Rink lod trykke i udgaven af 1866 under overskriften »De gamle Kavdlunakkers Undergang ved Arsut i Grønland« nr. 71. Den ene handler om, hvordan en grønlænder

engang opdagede nogle nordboer, som sad inde i et telt og morede sig. Da han gav sig til at banke på teltdugen, blev de mere og mere stille, og da han til sidst kiggede ind, var de døde af skræk.

Den anden tradition er knyttet til Ikafjorden. Da nordboerne der blev omringede, flygtede fire fædre ud på isen med deres børn, men de faldt gennem isen og druknede. Indtil for få år siden, fortælles det, skulle de have været synlige på havets bund. Der var så lavvandet, at man kunne nå dem med en kajakåre.

Den første historie kan godt skyldes, at man engang har fundet et telt med døde, fremmede mennesker. Det er ikke sikkert, det har været nordboer, for det kan også have været søfolk fra en senere tid, og det er vel mere sandsynligt, at de er døde af sult eller kulde end af skræk. Men det kan naturligvis aldrig blive andet end gætterier, når man vil prøve at forklare den mulige historiske baggrund for en sådan historie. Det samme gælder den anden tradition om nordboerne, som faldt gennem isen. Baggrunden kan være, at man har set skeletter ligge i vandet ved strandkanten. I visse lokaliteter i Grønland synker landet, og som følge deraf overskylls ikke bare husruiner, men også grave. For at få en historie ud af, hvordan nordboskeletterne var havnet ude i vandet, har man grebet til forklaringen om isen, der brast under dem. Det giver også en vis tilknytning til de nordbosagn, hvori der indgår en flugt over isen.

I Rinks samling fra 1866 findes endnu et nordbosagn, nemlig sagnet »Om Pisagsak og de gamle Kavdlunakker« nr.

70. Det handler om en mand, som, engang da han roede i kajak langt borte fra sin boplads, kom til en stejl klippe, hvor der hang en stige, som han klatrede op ad. På toppen traf han en gammel qivittoq, en fjeldgænger, og ham boede han hos en tid. Da nordboernes tjenestepiger kom for at hente vand, bortførte de et par af kvinderne, men en dag ankom nordboerne i mange både og begyndte at klatre op ad stigen. Da den forreste havde hævet sin lanse op over kanten, løftede qivittoq'en den sten bort, som holdt stigen; stigen vippede ud, nordboerne styrtede i havet, og alle omkom. Senere rejste manden hjem og overbragte nordboerne et budskab fra qivittoq'en om, at de ikke skulle prøve at komme og angribe ham, for så ville han ødelægge dem.

Rink bemærker i noterne, at han ikke ved, om dette sagn, som er meddelt af Aron, er udbredt. Men da Rink i 1871 udgav et supplementsbind til »Eskimoiske Eventyr og Sagn«, kunne han oplyse, at han havde modtaget endnu en variant, hvor »der intet findes om Kavdlunait«,¹³ og da han få år efter udgav en engelsk udgave af sagnene, skrev han simpelthen: »Da denne fortælling kun er modtaget fra en fortæller, synes det alt for tvivlsomt at indlemme den blandt dem, der behandler de gamle nordboer«. ¹⁴

Som man kunne vente, stammer de fleste optegnelser af nordbosagn fra de områder, hvor ruinerne vidner om, at nordboerne vitterlig har levet. Men som eksemplet med Abraham Eliassens tekst viser, er fortællingerne om nordboerne også nået langt uden for dette område.

Også endnu længere nord på Vestkysten, i Upernavikområdet, er der optegnet et sagn, som siges at handle om nordboer. Det blev første gang offentliggjort af pastor H. C. Rossen i 1916, og der er senere trykt et par varianter til.

Sagnet fortæller, at der i gamle dage boede nordboer på øen Inussuk. Engang fløj en angakkoq fra en grønlandsk boplads, der lå et stykke derfra, hen over nordboernes hus, og da han vendte tilbage, sagde han til sine bopladsfæller, at de sammen skulle tage hen og dræbe nordboerne og tage deres ejendele. Da grønlænderne trængte ind i huset, dræbte de alle, undtagen tre. Den ene flygtede nøgen, men klarede at komme frem til en boplads i Aapilattoq fjorden. Da han bukkede sig ned for at gå ind i et af husene, knækkede huden på hans stivfrosne ryg. De to andre, et ægtepar, flygtede til fjelds, hvor de blev til sten. Man kunne længe derefter se dem sidde på klippen kaldet Qallunaarsuit, de store europæere. Grønlænderne plyndrede nordboernes hus, og angakkoq'en, som var halt, slæbte med stort besvær en kiste hjem. Da han åbnede den, indeholdt den liget af en nordbo i hvid dragt.

Rossen er tilbøjelig til at tro, at sagnet i sine hovedtræk er historisk. Det bygger han bl. a. på, at »Sagnets næsten helt moralske Tendens, at den onde Bedrift bærer sin ilde Løn i sig selv, idet Angakokken som Løn for sin Anstiftelse af Overfaldet kun fik en Ligkiste, ellers (er) uden Sidestykke i de eskimoiske Overleveringer«. ¹⁵

Denne opfattelse holder ikke stik. Man behøver blot at tænke på Navara-

naaq. Når man har været så villig til at tro, at der var tale om nordboer, hænger det sammen med, at der på en anden ø i den øgruppe, hvor Inussuk ligger, Kingittorsuaq, i 1824 blev fundet en runesten, som er blevet brugt som bevis på, at nordboerne i hvert fald lejlighedsvis har overvintret så højt oppe på kysten. Men der er ikke fundet nordboruiner så langt mod nord, og det må nok siges at være yderst tvivlsomt, om det overhovedet er nordboer, der fortælles om i sagnet. Måske bygger historien på et overfald på skibbrudne hvalfangere, men under alle omstændigheder kan beretningen om ligkisten nok føres tilbage til en historisk begivenhed. Sagnet synes at afspejle den overraskelse, der ventede en grønlander, der engang åbnede en trækiste og fandt liget af en europæer. Grønlanderne begravede selv deres døde indsvøbt i skind, da træ kun kunne fremskaffes sparsomt i form af drivtømmer.

Traditionen om de forstenede nordboer kan i de skriftlige kilder spores tilbage til 1736, da Paul Egede boede i Qasigiannguit/ Christianshåb, og der talte med en gammel mand, som havde været langt nordpå. Han fortalte, at »der stoed udi et stort Bierg en Kablunak, til samme maae alle Forbiefarende kaste et stække Hvalfisk-Been; undertiden seer de ham sidde undertiden at staa«. Paul Egedes kommentar lyder kort og godt: »Hvilket uden tvivl er en stor Grønlandsk Løgn«. ¹⁶

Mange år senere fortalte flere grønlandere i 1825 til missionær Peder Kragh under en bådrejse til Upernavik »som ganske vist og tilforladeligt, at

midtveis omtrent imellem Upernavik og Prøven skal have været 2 forstenede Kablunaker; disse 2, Mand og Kone, flygtede, da Skrællingerne overfaldt og myrdede de gamle Nordmænd her, til Fjelds, hvor de skjulte dem i en Kløft, og i Tiden forstenede«. ¹⁷ Konen var siden styrtet ned, men man skulle stadig kunne se manden, som havde frakke og rød hue på.

Kragh var ledsaget af købmand C. A. Stephansen, som var født i Island, og som »interesserede sig meget for Levningerne efter sine gamle Landsmænd«. Også grønlanderne på den nordlige del af vestkysten var blevet opfordret til at være på udkig efter spor efter nordboerne og var blevet interesseret i deres skæbne. Den interesse for nordboerne, som fundet af runestenen havde afstedkommet, kan have bevirket, at den velkendte menneskelignende klippe nu blev artsbestemt som nordbo. Hos Paul Egede var der kun tale om en europæer. Beskrivelsen af den »gamle nordiske Dragt«, frakke og rød hue, tyder også mere på, at klippen har lignet en sømand fra en senere periode end en nordbo.

Også i yderområderne i Nordgrønland og i Østgrønland findes der sagn om europæere, som er blevet tolket som identiske med nordboer. Hos polar-eskimoerne fortælles der således, at man engang overfaldt nogle europæere for at komme dem i forkøbet. De hvide mænd var lette at stikke ned, fordi de ikke kunne stå fast på den glatte is. Eskimoerne plyndrede deres båd, og en af dem tog en kasse med hjem, som viste sig at indeholde en lille dreng. Drengen

Qasapi forfølger Uunngortoq, som har kastet sin søn i en sø for at kunne løbe hurtigere. Forbitrelsen fik ham til at skyde en sådan fart, at det var, som fortælleren Aron udtrykker det, »ligesom han, som egentlig skulle forfølge ham, bare pustede ham frem.«

tog de til sig som plejesøn, men en skønne dag forsvandt han. Man mente, at hjemveen havde fået en sådan magt over ham, at han var fløjet hjem til europæernes land.¹⁸

Mon det virkelig er nordboer, der er tale om? Der er ikke noget i vejen for, at historiens udgangspunkt kan være et møde med andre europæere.

Da konebådsekspeditionen i 1884 var nået til Ammassalik på Østkysten, søgte man også der at finde ud af, om folk havde traditioner om nordboerne, men man fik ikke ret meget at vide, hverken den gang eller senere. Det hed sig, at østgrønlændernes forfædre skulle have slået europæernes forfædre ihjel og brændt deres store hus, og at de var bange for, at europæerne en dag ville komme og hævne det.¹⁹ Senere fik Otto Rosing, som var præst i Ammassalik i trediveerne, dog også at vide, hvorfor de havde gjort det. Nordboerne ved Kuumiut skulle have haft et grønlandsk ægtepar som tjenestefolk, og da de tog

konen fra manden, satte grønlænderne ild til huset. En anden forklaring gik ud på, at nordboerne blev indebrændt, fordi deres røg skræmte fangstdyrene væk. Også nordboerne ved Kulusuk blev indebrændt. Grunden skulle have været den, at man ikke kunne have sit vinterforråd i fred for dem.²⁰

En anden østgrønlandsk tradition, som er nedskrevet af Hanseeraq på konebådsekspeditionen, handler om en konkurrence mellem en grønlander og europæer om, hvorvidt de kunne komme fra Uummannaq til fastlandet på et stort fad ved at følge et udspændt tov. Grønlanderen kom godt over, mens europæerens arme gik af led.²¹

Ingen af disse sagn behøver at være noget bevis på, at der har boet nordboer i Østgrønland. Traditionen om afbrændingen af husene kan stamme fra Vestkysten, for vestgrønlandere og østgrønlandere mødtes lejlighedsvis og havde anledning til at fortælle hinanden historier. Motiverne med de forskellige overgreb mod grønlænderne kan måske have forbindelse med senere tiders møde med europæere.

Det gennemgående tema i de vestgrønlandske nordbosagn er grønlanderens udryddelse af nordboerne. Skandinaver, som har været optaget af nordboernes skæbne, har ikke haft vanskeligt ved at finde alternative forklaringer på, at nordboerne forsvandt. Nogle gange får man næsten det indtryk, at en af grundene, til at man ikke har fæstet lid til de grønlandske sagn om nordboerne, har været, at det skulle være ærekrænkende, hvis kampene mellem nordboer og grønlandere skulle være endt med

Det lykkes omsider for Qasapi at indhente og dræbe Uunngortoq, den sidste overlevende nordbo. Han hugger hans ene arm af og viser den frem for den døde. Uunngortoq har nemlig i sin tid dræbt Qasapis lillebror og hugget hans arm af og vist den frem for Qasapi. Da han nu har fuldbyrdet sin hævn, får han fred i sinde.

nordboernes totale nederlag. På tilsvarende måde kan man få det indtryk, at sagnene, om hvordan grønlænderne i sin tid besejrede den daværende europæiske befolkning og selv klarede at overleve i landet med de barske livsvilkår, har haft den funktion at styrke selvbevidstheden hos senere generationer af grønlændere.

Der er ingen grund til at tvivle på, at

der har været blodige sammenstød mellem de to folk. Det bekræftes også af de norrøne kilder. Men vi har ikke noget kildemateriale, der med sikkerhed kan fortælle i hvor stor målestok, det har foregået, og hvordan de historiske forhold iøvrigt har været. De grønlandske sagn om nordboerne kan opfattes som eftertidens tolkning af begivenhedernes forløb.

Noter:

1. Skovgaard-Petersen, 1977, s. 23–44.
2. Sørensen, 1977, s. 13–15 & 114–117.
3. Paul Egede, 1939, s. 37.
4. Niels Egede, 1939, s. 268.
5. Actander, 1944, s. 115–116.
6. Mørch, 1942, s. 34.
7. Pingel, 1839, s. 237–241.
8. Pingel, 1839, s. 242.
9. Rink, 1866, s. 146–147 & 167–168.
10. Lyngge, 1938. Genoptrykt 1957 og 1978.
11. Kjer, 1880 og Bugge & Lyngge, 1938, Genoptrykt 1951 og 1969.

Litteratur:

- Arctander, Aaron: Udskrift af en Dagbog holden i Grønland af Aaron Arctander paa en Recognoscerings-Reise i Julianæhaabs Distrikt i Aarene 1777–1779. Ed. H. Ostermann. Dagbøger av Nordmenn på Grønland før 1814. Norges Svalbard- og Ishavs- Undersøkelser. Meddelelser Nr. 58. Oslo 1944.
- Bugge, Aage & Avgo Lyngge: atuainiutit II, Nuk/Godthaab 1938.
- Egede, Niels: Beskrivelse af Grønland. Ed. H. Ostermann. Meddelelser om Grønland Vol. 120. København 1939.
- Egede, Paul: Efterretninger om Grønland uddragne af en Journal holden fra 1721 til 1788. Kiøbenhavn 1788.
- Continuation af Relationerne Betreffende den Grønlandske Missions Tilstand og Beskaffenhed. Ed. H. Ostermann. Meddelelser om Grønland Vol. 120. København 1939.
- Giesecke, Karl Ludwig: Mineralogisches Reisejournal über Grønland 1806–13. Meddelelser om Grønland Vol. 35. København 1910.
- Hansen, Johannes: Den grønlandske kateket Hans-êraks dagbog om den danske konebådsekspedition til Ammassalik i Østgrønland 1884–85. Ed. W. Thalbitzer. Det grønlandske Selskabs Skrifter 8. København 1933.
- Holm, Gustav: Ethnologisk Skizze af Angmagsalikkkerne. Meddelelser om Grønland Vol. 10. København 1888.
- Holtved, Erik: The Eskimo Legends of Navaranâq. Acta Arctica Vol. 1. København 1943.
- The Polar Eskimos. Language and Folklore I–II. Meddelelser om Grønland Vol. 152 (1–2). København 1951.
- Kjer, Jakob: atuainiutit I–II. Kiøbenhavn 1880.
- Kragh, Peder: Udtog af Missionair P. Kraghs Dagbog I–II. Haderslev 1875.

12. Bl. a. Paul Egede, 1788, s. 23, Thorhallesen 1914, s. 43 og Giesecke, 1910, s. 154.
13. Rink, 1871, s. 151.
14. Rink, 1875, s. 321.
15. Rossen, 1916, s. 100–101.
16. Paul Egede, 1939, s. 33.
17. Kragh, 1875, bd. II, s. 73 & 83.
18. Rasmussen, 1905, s. 81–82, og Holtved, 1951, bd. II, s. 113.
19. Holm, 1888, s. 166.
20. Rosing, 1958, s. 438.
21. Hansen, 1933, s. 26.

- Lyngge, Kristoffer: kalâdlit okalugtuait okalualâvilo I–III. Nuk/Godthâb 1938–39.
- Mørch, Johan Christian: Avhandling om Grønland 1799–1801. Ed. H. Ostermann. Norges Svalbard- og Ishavs- Undersøkelser. Meddelelser Nr. 52. Oslo 1942.
- Pingel, C. (red.): Antiquariske Efterretninger fra Grønland. Annaler for Nordisk Oldkydighed. Kiøbenhavn 1839.
- Rasmussen, Knud: Nye Mennesker. København & Kristiania 1905.
- (Rink, H. C.): kaladlit okalluktualiait – Grønlandske Folkesagn I–IV. Nuk/Godthaab 1859–63.
- Rink, H. C.: Indbydelse/Nalunaerut. Nuk/Godthaab 1858.
- Eskimoiske Eventyr og Sagn – Eskimoiske Eventyr og Sagn Supplement. Kiøbenhavn 1866–71.
- Tales and Traditions of the Eskimos. Edinburgh & London 1975.
- MS. Grønlandske Sagn. Ny kgl. Samling 2488. Vol. I–IX. Det kongelige Bibliotek. København.
- Rosen, C. H.: Sagn fra Grønland. Dansk Maanedsskrift 1859 II. Kiøbenhavn 1859, s. 174–183.
- Rosing, Jens: Nordbominder fra Angmagsalik. Tidsskriftet Grønland. København 1958, s. 438–439.
- Rossen, H. C.: Nordboerne ved Upernivik. Det grønlandske Selskabs Aarsskrift 1915. København 1916, s. 98–101.
- Skovgaard-Petersen, Inge: Oldtid og vikingetid. Aksel Christensen (red.): Danmarks historie bind I. Tiden indtil 1340. København 1977, s. 15–209..
- Sørensen, Preben Meulengracht: Saga og samfund. En indføring i oldnordisk litteratur. Berlingske Leksikon Bibliotek. København 1977.
- Thorhallesen, Egil: Beskrivelse af Missionerne i Grønlands Søndre Distrikt. Ed. Louis Bobé. Det grønlandske Selskabs Skrifter 1. København 1914.